

مجموعه اسناد قاسم غنی، دانشگاه ییل

مجموعه ی غنی در مرکز اسناد و دستنوشته های کتابخانه ی استرلینگ در دانشگاه ییل، اسنادی ارزشمند از دوران قاجار (1785-1925) به زبان فارسی است. بیشتر این اسناد در باب عملکرد حکومت در نیمه ی دوم قرن نوزدهم میلادی است؛ اما بخشی نیز در باب روابط ایران با سایر کشورهای خاور میانه و اروپا می باشد. پژوهشگر، دیپلمات، و پزشک سرشناس، دکتر قاسم غنی، این مجموعه را بین دهه های 1930 و 1950، از منابعی مختلف (از جمله از نوادگان خاندان قاجار) گردآوری کرده است. اوایل دهه ی 1960 دانشگاه ییل آن را از دکتر سیروس غنی، فرزند دکتر قاسم غنی، به واسطه ی دکتر فیروز کاظم زاده خریداری کرد. کمی پس از آن، محقق و دیپلمات ایرانی، آقای کاظم کاظم زاده، فهرستی مفصل بر این مجموعه نوشت.

دوران قاجار در تاریخ معاصر ایران دورانی خطیر است. نخست به این دلیل که در آن زمان جامعه و دولت ایران اول بار با چالش های مدرنیته روبرو شدند. دیگر برای آنکه در این برهه حاکمیت متزلزل ایران با قدرت های اروپایی زمان سر و کار داشت، به خصوص که درموازنه ی قدرت روس و انگلیس، با ایران به مانند دولت حد واسطه رفتار می شد. از این نظر ایران شرایطی را مشابه همسایه اش امپراتوری عثمانی و نیز مصر تجربه می کرد؛ دو کشوری که نام شان در اسناد مجموعه ی غنی آمده است. با این حال، در این مجموعه محور محتوایی همچنان ویژگی های اجتماعی-سیاسی و مذهبی-فرهنگی ایران زمان قاجار است.

این مجموعه دربردارنده ی بیش از هزار سند است؛ مکاتبات اداری حکام و دولتمردان قاجار، یادداشت های روزانه ای مهم — بمانند آنان که ناصرالدین شاه (1848-1896) از صدراعظم نامدار خویش، امیر کبیر، دریافت می کرد — اسناد مالی، مکاتبات دیپلماتیک، گزارش های محرمانه، و نامه هایی خصوصی از افرادی برجسته چون میرزا حسین خان مشیرالدوله، دولتمرد بنام دهه ی 1870. نامه های خصوصی نخست وزیر سرشناس اوایل دهه ی 1950، محمد مصدق، در آغاز حرفه ی سیاسی اش نیز بخشی از این مجموعه است. به علاوه، اسنادی می توان یافت از انقلابیان و دگراندیشان سیاسی همزمان یا پیش از انقلاب مشروطه (1911-1906)، مکاتباتی در باب رهبران بابی-بهائی در تبعید بغداد در دهه ی 1860، جامعه ی تاجران ایرانی در قاهره و تعرضات نمایندگان دیپلماتیک دهه های 1870 و 1880، نامه هایی از زنان اعیان قاجار، و گزارش هایی از دگراندیشان پرآوازه همچون جمال الدین افغانی و میرزا ملکم خان. در این میان گهگاهی هم فرمان هایی از دربار، تظلم نامه هایی از عوام به شاهان و صاحب منصبان قاجار، و اموری قضایی که نزد مقامات دولتی بازگو شده، به چشم می خورد. بخشی دیگر از این مجموعه، شماری از نامه هایی به سبک و سیاقی تشریفاتی است که میان فتحعلی شاه (1789-1834) و ولیعهد اش، عباس میرزا، از جانبی و درباریان اروپایی ازجانبی دیگر رد و بدل شده است. از جمله نامه های رد و بدل شده با شاهزاده نایب السلطنه انگلستان و ناپلئون بناپارت، در آغاز قرن نوزدهم، شایان اهمیت است؛ زمانی که انگلستان و فرانسه هر دو در پی هم پیمانی با ایران بودند و ولایات ایران در قفقاز برای اول بار در معرض تهدید قرار گرفت و در نهایت به تسخیر روسیه درآمد.

تحقیق چندانی بر مجموعه ی غنی صورت نگرفته است. از معدود پژوهش هایی که از این مجموعه بهره برده اند، دو کتاب از عباس امانت است:

Resurrection and Renewal: Making of the Babi Movement in Iran, 1844-1850 (Cornell University Press, Ithaca, 1989, 2nd ed., Kalimat Press, Los Angeles, 2005)

Pivot of the Universe: Nasir al-Din Shah Qajar and the Iranian Monarchy, 1836-1896 (University of California Press, 1997, 2nd ed., I.B.Tauris, London and New York, 2009)

کتاب دوم به فارسی نیز ترجمه و منتشر شده است:

قبله عالم: ناصرالدین شاه قاجار و پادشاهی ایران. ترجمه ی حسن کامشاد (نشر کارنامه ی سال، تهران، 1393)

عباس امانت و فریدون وهمن به تازگی بخشی از سندهای غنی را در باب بابیان و بهائیان، در دوران تبعید در امپراطوری عثمانی، به همراه توضیح و پیوست های لازم، منتشر کرده اند:

از طهران تا عکا: بابیان و بهائیان در اسناد دوران قاجار (انتشارات آشکار، کپنهاگ و نیو هیون، 2016)

رقمی کردن (digitization) مجموعه سندهای غنی نخستین مرحله از طرح آرشیو اینترنتی تاریخ ایران در دانشگاه ییل (Yale Iranian History Internet Archive -- YIHA) است که می کوشد به مرور مجموعه های دانشگاه ییل و دیگر مراکز، از جمله مجموعه های خصوصی کمتر شناخته شده، را در دسترس همگان قرار دهد. نخستین بار در سال 2003، دکتر فریدون وهمن، استاد پژوهش های ایران شناسی دانشگاه کپنهاگ، متن سندها را به نسخه ای الکترونیکی بازگرداند. وی در آن زمان پژوهشگر مهمان بخش مطالعات ایران شناسی دانشگاه ییل بود. رقمی کردن مجموعه ی غنی و راه اندازی تارنمایی (website) زیر گروه YIHA در سال 2015 آغاز شد و امید است تا 2017 تکمیل شود. دکتر ساغر صادقیان، دستیار سرپرست طرح غنی، درآمد و شرحی برای هر سند نوشت و بار دیگر نسخه ی کامپیوتری سندها را با اصل آنها مقابله کرد. همچنین برای بازشناخت ساده تر شخصیت ها، رخدادها و مکان های آمده در سندها، معرفی ای مختصر بر هر یک نوشته است. راهنمای استفاده از تارنما به دو زبان فارسی و انگلیسی در خدمت کاربران و پژوهشگران است. قرار بر آن است که به مرور تصاویر اصل سند ها هم به تارنما اضافه شوند.

طرح رقمی کردن این مجموعه با حمایت مالی مهرداد و شعله امانت اجرا شد. راه اندازی این تارنما و امکان جستجوی داده ها به راهنمایی ها و پشتیبانی ماهرانه ی خانم ها مریلین ویلکس، لیسا برنان و حرا جفری در مرکز مک میلان میسر شد. این طرح از مشورت و نظرات کمیته ای از صاحب نظران این رشته بهره مند خواهد شد.

هر گونه نقل قول مستقیم یا غیر مستقیم می بایست با اشاره به نام مجموعه ی قاسم غنی و کتابخانه ی دانشگاه ییل، به همراه شماره ی سند و پرونده ی آن باشد.

عباس امانت

استاد تاریخ و مطالعات بین الملل

مدیر برنامه ی مطالعات ایران شناسی دانشگاه ییل